

УДК 347.61/.64

Ірина Олексіївна ЄФРЕМОВА,

народний депутат України, член Центральної виборчої комісії,
голова Наглядової ради Харківського національного університету
внутрішніх справ, член Колегії МВС України,
кандидат юридичних наук, доцент
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2542-6812>

СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ ДИТИНИ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

У червні 2021 р. будемо святкувати 25-річчя прийняття Конституції України від 28 червня 1996 р., стаття 51 якої проголошує, що сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою. Конституційні положення щодо охорони дитинства знайшли свій подальший розвиток і в національному

законодавстві. Зокрема, згідно з частинами 1–4 ст. 5 Сімейного кодексу України від 10 січня 2002 р. держава охороняє сім'ю, дитинство, материнство, батьківство, створює умови для зміцнення сім'ї. Держава створює людині умови для материнства та батьківства, забезпечує охорону прав матері та батька, матеріально і морально заохочує і підтримує материнство та батьківство. Держава забезпечує пріоритет сімейного виховання дитини. Держава бере під свою охорону кожную дитину-сироту і дитину, позбавлену батьківського піклування.

Отже, сімейне виховання дитини є особливим об'єктом правової охорони з боку держави. У той же час, незважаючи на значну кількість нормативно-правових актів у сфері виховання дитини, деякі положення законодавства щодо забезпечення пріоритету сімейного виховання дитини залишаються неврегульованими.

Станом на 31 грудня 2019 р. в Україні нараховувалось 7 241 261 дитина. Щороку набувають статусу дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, 10 тисяч дітей [1]. На кінець 2019 р. на обліку дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, перебувало 70 тисяч дітей. Попри зменшення кількості таких дітей, їхня частка серед загальної чисельності дитячого населення не змінюється упродовж останніх років [2, с. 4].

Варто зазначити, що в Україні функціонує система інституційного догляду та виховання дітей, якою передбачено існування різноманітних закладів, зокрема загальноосвітніх шкіл-інтернатів, інтернатів, будинків дитини, дитячих будинків, дитячих будинків-інтернатів тощо.

Розвиваються й сімейні форми влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, проте, на жаль, не всі діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, забезпечені саме сімейним вихованням. Загалом сімейними формами виховання охоплено понад 64 тисячі дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, що становить 91,4 % від загальної кількості таких дітей. Так, станом на 31 грудня 2019 р. в Україні функціонували 1 153 дитячі будинки сімейного типу та 3 347 прийомних сімей, в яких виховується 14 056 дітей. У сім'ях опікунів, піклувальників виховується більше 50 тисяч дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування [1].

У Національній стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки зазначається, що курс України на європейську інтеграцію вимагає перегляду пріоритетів державної політики у сфері охорони дитинства, впровадження успішних підходів із світової практики захисту прав дітей, які базуються на забезпеченні прав і найкращих інтересів дитини, спрямовуються на підтримку сім'ї, створення умов для виховання та розвитку дітей у сім'ї або середовищі, максимально наближеному до сімейного. Міжнародний досвід свідчить, що під час реформування системи інституційного догляду та виховання дітей особливу увагу необхідно приділяти розвитку альтернативних форм догляду за дітьми, які з певних причин не можуть проживати з біологічними батьками (встановлення опіки та піклування, влаштування у прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу,

патронатні сім'ї, дитячі заклади з умовами проживання, наближеними до сімейних, у яких одночасно перебуває не більше ніж 15 дітей [3].

Пріоритетною формою влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, залишається усиновлення. Правові відносини з усиновлення дитини врегульовано СК України, Європейською конвенцією про усиновлення дітей (переглянутою) від 27 листопада 2008 р., проте досі Україна не приєдналася до Конвенції про захист дітей та співробітництво з питань міждержавного усиновлення 1993 р., до якої приєдналися майже 100 держав світу. Положення цієї Конвенції спрямовані на створення правового механізму легального усиновлення дітей іноземними громадянами, що є вкрай актуальним для України, особливо в умовах проведення антитерористичної операції та Операції об'єднаних сил.

Варто зазначити, що усиновлення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, на сьогодні в Україні відбувається в умовах максимальної відкритості, прозорості порядку усиновлення, встановлення жорстких вимог до усиновлювачів, мінімізації корупційних ризиків у процедурі усиновлення з метою забезпечення найкращих інтересів дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, та забезпечення їх сімейним вихованням.

Досить гостро стоїть в Україні й питання виховання та захисту прав дитини, яка перебуває в складних життєвих обставинах. На сьогодні патронат над дитиною вже недоцільно відносити до сімейних форм виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Патронат над дитиною визначається як тимчасовий догляд, виховання та реабілітація дитини в сім'ї патронатного вихователя на період подолання дитиною, її батьками або іншими законними представниками складних життєвих обставин. Сім'я патронатного вихователя – це сім'я, в якій за згоди всіх її членів повнолітня особа, яка пройшла спеціальний курс підготовки, виконує обов'язки патронатного вихователя на професійній основі (частини 1–2 ст. 252 СК України).

Станом на 1 січня 2020 р. в Україні функціонувала 121 сім'я патронатних вихователів, до якої влаштовано 510 дітей. Із січня 2020 р. збільшено соціальну допомогу з 2 до 2,5 прожиткових мінімумів на утримання дитини в сім'ї патронатного вихователя та з 2 до 3,5 прожиткових мінімумів на утримання дитини з інвалідністю [1].

Убачається, що в зв'язку з тим, що до сім'ї патронатного вихователя влаштовується дитина, яка перебуває в складних життєвих обставинах, а не дитина-сирота або дитина, позбавлена батьківського піклування, відносини з патронату над дитиною є квазісімейними відносинами, зважаючи на те, що патронатний вихователь виконує свої обов'язки на професійній основі, термін перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя не може перевищувати трьох місяців.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що сімейне виховання дитини як об'єкт правової охорони потребує постійної уваги з боку законодавця. З метою забезпечення пріоритету сімейного виховання дитини-сироти і дитини, позбавленої батьківського піклування, Україні доцільно приєднатися до

Конвенції про захист дітей та співробітництво з питань міждержавного усиновлення 1993 р., розвивати сімейні форми влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, реформуючи систему інституційного догляду та виховання дітей.

Список бібліографічних посилань:

1. Соціальний звіт за 2019 рік // Міністерство соціальної політики України : офіц. сайт. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/18746.html>.
2. Захист прав дітей в умовах децентралізації влади в Україні : щорічна державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2019 року / ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики». Київ, 2020. 160 с.
3. Про Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки та план заходів з реалізації її I етапу : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 09.08.2017 № 526-р // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-p>.